

(1) Myšlení a vzdělanecká vrstva za Východních Hanů a v následujícím období

- dynastie Východních Han (25 – 220 n. l.)
- následuje období Severních a jižních dynastií nebo Šesti dynastií; čínsky: 魏晉南北朝 Wei Jin nan bei chao (220 – 589 n. l.)
- význačné osobnosti (konfuciáni) hanské doby:

Dong Zhongshu 董仲舒 (179 – 104 př. n. l.)

- připisováno mu dílo *Hojná rosa z Letopisů (Chunqiu fanlu)* – obsahuje ideologii císařské moci, podle které panovník představuje kosmickou sílu srovnatelnou s Nebem a Zemí (王 wáng); je podřízen Nebi, stejně jako poddaní jsou podřízeni jemu:

Otec, to je synovo nebe. Nebe je nebem otce. Nikdy nic nemohlo být zplozeno bez pomoci Nebe. Nebe je předkem veškerenstva.

- korelativní kosmologie

Yang Xiong 揚雄 (53 př. n. l. – 18 n. l.)

- učenec, nejvýznamnější představitel těch, kteří studovali a předávali Konfuciovy *Hovory* (obraz Konfucia, který se prosadil)

- hlavní díla: *Modelové výroky (Fayan 法言)* – vědomá nápodoba Konfuciových *Hovorů*

- *Kanonická kniha o nejzazší tajemnosti (Taixuan jing 太玄經)* – vědomá nápodoba *Knihy Proměn*

Wang Chong 王充 (27 – asi 100 n. l.)

- kritický konfucianismus ovlivněný Xunziem; ironický, sžíravý ke svým současníkům

- „školy“ Starého a Nového textu; spor příznivců kanonických textů zapsaných ve „starém písmu“ a v „novém písmu“.

Období Severních a jižních dynastií

- sebevyjádření, „individualismus“ - duch doby

- rozpad jednotného státu a s tím i autority jeho institucí; privatizace čínské společnosti; nová obliba taoistických textů (*Laozi*, *Zhuangzi*); příchod buddhismu; rozmach taoistických kultů; vznik a rozmach poezie (*shi* 詩) a dalších uměleckých žánrů

„Velká předmluva ke Knize Písní“ (Maoshi daxu):

„Báseň (shi 詩) je [vyjádřením] toho, kam směřují lidské záměry (zhi 志). V lidské mysli (xin 心) vznikají záměry, vyjádřeny slovy se z nich stávají básně. Pocity vzkypí uvnitř [lidské mysli] a ve slovech získávají tvar. Pokud slova nedostačují, vyjadřujeme je vzdechy. Pokud nedostačují vzdechy, vyjádříme je zpěvem. Pokud nedostačuje zpěv, nevědomky je vyjádříme gesty a tancem.“

- toto všechno svědčí o obecném rysu této epochy – v mnohem větší míře se vzdělanecká elita této doby realizuje v soukromí; věci, které dělá, nemají nutně bezprostřední hodnotu pro stát, vzdělanci tvoří pro sebe a své okolí (rodinu, přátele)

- začíná již v posledních sto letech vlády Hanů (od vlády císaře Huandiho – 146-168 n. l.) – císařský dvůr od té doby permanentně pod vlivem eunuchů, příbuzných císařovny nebo mocných generálů

→ skepse, nedůvěra k oficiálním strukturám

- *qing* 清 (= „čistí“), *qing yi* 清議 (= „čistá kritika“ nebo „kritika čistých“)

- *qing tan* 請談 (= „čisté rozpravy“)

Nová vyprávění z elegantního světa (Shishuo xinyu):

He Yan v době, kdy ještě nedokončil komentář k dílu Laozi, navštívil Wang Biho. [Při té příležitosti Wang Bi] sám vyložil smysl díla Laozi. He Yanův výklad měl tolik nedostatků, že se [He Yan] ani neodvažoval vyložit vlastní názory a pouze opakoval: 'Ano, ano.' He Yan poté v práci na komentáři nepokračoval a napsal [místo toho] Eseje o Dao a De (Daodelun).

[Wang Bi v době, kdy ještě nedosáhl dospělosti, přišel navštívit He Yana.] He Yan již slyšel o Wang Biho proslulosti, a proto předložil řadu argumentů, které považoval za nenapadnutelné, a řekl Wang Bimu: 'Tyto argumenty považuji za dokonalé. Jste schopen je vyvrátit?' Poté, co je Wang Bi vyvrátil, všichni hosté byli toho názoru, že He Yan utrpěl porážku. Následně Wang Bi sám zaujal role mistra i hosta [tj. sám předkládal argumenty a vyvracel je] po několik kol. Nikdo z hostů nebyl schopen se mu vyrovnat.

- různé postoje k hodnotě kanonických knih za Východních Han až Wei Jin

Komentář k Letopisům Gongyang zhuan (z pozdního období Válčících států):

Konfucius viděl budoucnost a jeho předtuchy neměly mezí. Věděl, že po období velkého neklidu nastoupí Hanové. Proto sepsal pravidla, jak zabránit nepořádkům, a ta měla být předána potomstvu.

Xun Can (asi 212 – 240 n. l.):

[Xun] Canovi bratři všichni vedli diskuze na základě konfuciánských metod (rushu 儒術), pouze Can měl v oblibě diskuze o dau. Měl za to, že – podle tvrzení [Konfuciova žáka] Zigonga – „o Mistrových výkladech o [lidské] přirozenosti a dau Nebes se nelze nic doslechnout“¹, což značí, že ačkoliv jsou texty Šesti umění (liuji) stále přítomny, nemohou být ničím jiným než [pouhými] „zvětralými slupkami“ Světcových [slov]. Proti tomu namítal jeho starší bratr Wu: V Proměnách se praví, že světci ustanovili obrazy, aby plně vyjádřili význam a připojili k nim [psané] výroky, aby plně vyjádřili svá slova. Jak by tedy bylo možné tvrdit, že nelze vidět a slyšet skrytá slova (weiyán) [světců]? Can odpověděl: Jemnost/pronikavost struktury [věcí] (li zhi wei) nelze vyjádřit pomocí obrazů věcí. Pokud se tvrdí, že [světci] ustanovili obrazy, aby plně vyjádřili význam, tyto [obrazy] přesto nemohou proniknout k významu za [těmito obrazy] (tong yu yiwei). A pokud se tvrdí, že [světci] připojili [psané] výroky, aby plně vyjádřili svá slova, tyto [psané výroky] přesto nemohou vyjádřit to, co je za těmito připojenými výroky. Proto platí, že význam za obrazy a slova za připojenými výroky zůstávají skryté a nevyjevují se.

Ouyang Jian (? – 300 n. l.) :

„Nebesa se nevyjadřují, a přesto čtyři roční období následují jedno po druhém“². Světec se nevyjadřuje, a přesto [jeho] učení a znalosti přetrvávají. Tvar nezávisí na jménu, a přesto je [rozdíl mezi] kulatostí a hranatostí zřetelný. Barva není závislá na označení, a přesto je [rozdíl mezi] černou a bílou jasný. Pokud jde o vztah jmen k věcem, nikdo jim je neuděluje. Pokud jde o vztah slov ke struktuře [věcí] (li), nikdo jej nevytváří. Není pak zcela jasný důvod toho, že světci a mudrci při úsilí o nápravu jmen v dávných dobách i v současnosti nemohou odvrhnout slova? Lidská mysl nabývá upřímnosti pomocí principů, a těch nelze dosáhnout beze slov. Věci jsou ustanoveny ve vztazích k druhým [věcem] a [rozdíly mezi] nimi nelze postihnout beze jmen. Pokud by slova nedosahovala k záměrům [lidské mysli], neměly by, jak se vzájemně spojit. Pokud by jména nerozlišovala věci, učení a znalosti by nebyly jasné. Když jsou učení a znalosti jasné, jména a hodnocení jsou [náležitě] rozlišena. Když jsou slova a označení spojena [s věcmi], lze postihnout pocity a záměry [lidské mysli]. Svůj počátek mají v tom, čím jsou [vyvolány], svůj kořen mají v tom, na čem závisejí. Názor, že jména věcí povstávají samy sebou a že principy mají pevně stanovené názvy, je nesprávný. Pokud někdo chce rozlišit skutečnost (shi 實) něčeho, musí určit příslušné jméno (ming 名). Pokud někdo chce vyjádřit svůj záměr, musí pro něj stanovit označení. Jména se mění podle věcí a slova se proměňují v závislosti na principech [věcí, jež vyjadřují]. Podobně je ozvěna reakcí na zvuk a stín se pojí s existujícím s tvarem – nejsou to dvě [věci], jež by se pouze spolu spojily. Pokud se nejedná o dvě [věci], pak není nic, co by slova nemohla v úplnosti vyjádřit.

¹ Citace z Konfuciových Hovorů 5.13.

² Citace z Konfuciových Hovorů 17.19.

Wang Bi (226–249 n. l.):

Význam se projevuje obrazem a obraz je objasňován slovy. Nic než obraz nedokáže úplněji vyjádřit význam a nic nedokáže úplněji vyjádřit obraz než slova. Slova vycházejí z obrazu, a proto se lze zkoumáním slov dobrat jasnějšího uchopení obrazu. Obraz vychází z významu, a proto se lze zkoumáním obrazu dobrat jasnějšího uchopení významu. Význam dosahuje plného vyjádření v obrazu a obraz nabývá jasnosti ve slovech. Obraz se tedy objasňuje slovy, ovšem jakmile je obraz uchopen, jsou slova zapomenuta. Význam je uchováván obrazem, ovšem jakmile je význam uchopen, je obraz zapomenut. Lze to přirovnat k pasti, která se líčí na zajíce. Jakmile se zajíc chytí, je past zapomenuta. Pomocí vrše se chytají ryby, ovšem jakmile se ryba chytí, je vrš zapomenuta. Lze tedy říci, že slova jsou pastí na obraz a obraz je vrší na význam.

Proto ten, kdo setrvává u slov, neuchopí obraz, a ten, kdo setrvává u obrazu, neuchopí význam. Obraz vychází z významu, avšak setrvávat u obrazu znamená setrvávat u něčeho, co už ve skutečnosti není tím obrazem. Slova vycházejí z obrazu, avšak setrvávat u slov znamená setrvávat u něčeho, co už ve skutečnosti není těmi slovy. Zapomenout obraz tedy znamená uchopit význam a zapomenout slova znamená uchopit obraz. Stejně tak uchopení významu spočívá v zapomenutí obrazu a uchopení obrazu v zapomenutí slov.

- různé postoje k roli jednotlivce a jeho vztahu k oficiálním strukturám (službě státu)

Xi Kang (223–262 n. l.):

*Mysl toho, kdo se nazývá ušlechtilým mužem (junzi), se nezabývá „správným a nesprávným“ a jeho jednání nejde proti pravé cestě (dao). Čím to lze vysvětlit? V mysli toho, jehož životní energie (qi) je tichá a duch (shen) prázdný, nepřebývá pýcha ani povýšenost. Pocity toho, jehož tělo je čisté a mysl neomezená, nejsou spoutané tím, po čem touží. Pokud v [jeho] mysli nepřebývá pýcha a povýšenost, je schopen **překročit učení o jménech (mingjiao) a pověřit [stejným úkolem] přirozenost (ziran)**. Pokud [jeho] pocity nejsou spoutané tím, po čem touží, je schopen posoudit, co je vznešené a co nízké a proniknout k pocitům druhých. Kdo hladce proniká do pocitů bytostí, nikdy nejde proti veliké cestě (dadao). **Kdo překračuje jména a [úkolem] pověřuje mysl** (yue ming ren xin 越名任心), nikdy se nezabývá „správným a nesprávným“. [...]*

*Když ušlechtilý muž moudře jedná, **nezkoumá nejprve, zda [pro takové jednání] existuje model**, a pak teprve začne jednat. Pověření mysli jsou bez omezení; nepřemýšlí nejprve o tom, co je dobré, a pak teprve je začne považovat za řádná. Projevuje své pocity a ničím se nezabývá; nediskutuje nejprve o tom, co je správné, a pak teprve je začne projevovat. Vznešeně zapomíná na moudrost a moudrost se [sama od sebe] spojuje s modelem. Bezstarostně pověřuje mysl a mysl se [sama od sebe] setkává s dobrem. Bezmyšlenkovitě se ničím nezabývá a záležitosti se [sama od sebe] sjednocují se správností.*

Xi Kangův Dopis na rozloučenou panu Shan Juyuanovi je možná nejvýraznějším dochovaným dokladem toho, že osobnosti daného období odmítaly povolání na základě toho, že jsou svou přirozeností excentrické, ne-modelové:

Já jsem v raném mládí osiřel a byl jsem na tom velmi špatně. Matka i starší bratři mě zahrnovali láskou, a neprošel jsem ani klasickou výchovou a vzděláním. Od přirozenosti jsem byl rozpustilý a lenivý, kosti mi měkly a svaly ochabovaly, obličej jsem si leckdy i půldruhého měsíce neumyl. A kdyby se svrbění čas od času nestalo až nesnesitelným, nemyl bych se snad vůbec. [...] Byli jednou dva divoši: jeden si rád opékal záda na slunci, druhý ze všeho nejvíc miloval celer, a tu si oba usmyslili obdarovat těmito věcmi svého nejvyššího pána. Byl to ovšem pustý nesmysl, i když jejich úmysly byly naprosto počestné! Velmi bych si přál, pane, abyste je nenapodoboval [a nepovolával mě do služby]!

Nová vyprávění z elegantního světa (Shishuo xinyu):

Když Ruan Ji držel smutek za svou zemřelou matku, Pei Kai mu přišel vyjádřit soustrast. Ruan byl v tu chvíli opilý, seděl s rozčuchanými vlasy a s nohama roztaženými od sebe a neplakal. Když Pei přišel, položil na zem pro sebe podušku a poté, co [rituálně náležitě] zaplakal a vyjádřil slova soustrasti, odešel. Kdosi se Peie zeptal: „Obvykle když někdo přijde kondolovat, hostitel pláče a host se omezí na vyjádření soustrasti. Když Ruan Ji neplakal, proč jste plakal vy?“ Pei odpověděl: „Ruan je člověk žijící mimo oblast běžné morálky, a proto nemá žádný respekt k pravidlům rituální náležitosti. Lidé jako vy nebo já jsou stále uvnitř oblasti toho, co je zvykem, a proto řídíme naše životy podle vzorů etikety.“ Jejich současníci vzdychali obdivem nad způsobem, jímž oba dva našli svůj pravý střed.

- inspirace dílem *Zhuangzi*:

Ve státě Song je vesnice rodu Jingů, kde se daří katalpám, cypřišům a moruším. Avšak ty z nich, jejichž kmen se dá sevřít rukou, uříznou ti, kteří potřebují kůl, k němuž by přivázali svou opičku. Ty, které dorostou do tří až čtyř wei, uříznou ti, kteří potřebují ozdobit střechy svých vznešených domů. Ty, které dorostou do velikosti sedmi až osmi wei, uříznou ti z vznešených a bohatých rodin, kteří potřebují bočnice pro rakve. Proto tyto stromy nikdy nanaplní svůj přirozený počet let a hynou předčasně uprostřed svého života pod ranami seker. To je neštěstím dřeva. Z toho důvodu rovněž (kniha?) Jie předepisuje, že krávy s bílými čely, vepři s vyvrácenými rypáky a lidé postižení hemeroidy nemohou být obětováni Řece. Všichni šamani (wu 巫) a invokátoři (zhu 祝) o tom vědí, a proto tyto věci považují za zlověstné. Ze stejného důvodu je však božský člověk (shenren) považuje za nanejvýš příznivé.

- mluví se o „syntéze konfucianismu a taoismu“; přesněji jde o to, že v rámci pevně zakořeněného konfuciánského projektu byl vytvořen prostor pro reflexi taoistických spisů, ovšem převážně v rámci myšlenky, že „všechny cesty vedou k jednomu cíli“

- *Yue mingjiao, ren ziran* 越名教任自然 (= „překročit učení o jménech a pověřit tím přirozenost“)